

ІЗ НАРИСІВ КАЛИНИ.

І. Лікарка.

Олексиха умирала. І відшептували і підкурювали, бурака тертого до підшов прикладали — не допомогло нічого. Болить під грудьми і коло серця, тай годі.

— Кличе кум попа, — радять сусіди, — най освятить влей. Будете знати, чого си тримати. Як дим із кадила тай свічок піде в стелю тай у вікна, то знак, що буде жити, а як у двері, так і душа її туди вийде, хотьби-сте що робили.

Закликали попа. Посходили ся сусіди та знайомі, дивлять я на дим, аж дух у собі запирають. Лиш закадили — а дим у двері, погасили світло — теж!

— Не буде вам, любко, житя, не буде! — заголосила перша Василиха.

— Таже вона вже почорніла, як землев присипана... кому ж тут жити! — жалує Явдоха.

— Вона вже й до стіни обертає си, — шепче Василь до Олекси.

На запічку спав тихо семилітній синок Олексихи і не чув що мамі ворожать; за те почула дочка, п'ятнадцятилітня Доця, що поралась коло печи.

— Мамкож моя, мамко! на що ви мне лишите? Що я без вас робитиму сама сирота! — заголосила.

Хора, що лежала на постели ледво жива, на сей голос наче прокинулась.

— Не плач, дитино... може мне Господь ще помилує!...
Радьте ми, добрі люде... коби ми під грудьми пустило, може бих
си ще піднесла, — простогнала слабим голосом.

— Може би ще по Томчиху з горбка післати, — радить ся
кумів зажурений Олекса.

— Та де вже, куме? — як дим пішов у двері? А в тім,
я не спинюю, трібуйте, аби-сте не казали, що-сте свою газдиню не
ратували.

Післали по Томчиху. Не минуло і пів години, як отворили
ся широко двері і вбігла здоровезна червона баба, троха з шля-
хоцька убрана. Хустина на ній завязана округло в гудзю над
чолом, на плечах накинена велика тепла хустка.

— Слава Йсусу. —

— На віки слава. — І очі всіх звернули ся на неї. Том-
чиха оглянула ся по хаті і певним кроком приступила до постелі.

На вид її здорового, круглого лица, тепер від скорого бігу
врошеного потом, якась надія вступила в серце хорої.

— Ой любко, ратуйте мене!... коби мне так під грудьми не
тиснуло, то бим ще прожила, — просила Олексиха.

Томчиха обтерла з поту лице і усїла в ногах хорої. Всі
утихли і з пошаною гляділи на бабу, „що всякому знала раду
дати“.

— Щож ви мене тепер, Олексихо, кличете, як на вас уже
муравиця виступила, як-єсте висхли як тота кочерга?

— Не гнівайте ся, любонько! Поможіть, коли ласка, —
просить і собі Олекса.

— Най вперед випе порцію горівки, тай попоїсть троха, бо
так нема до кого брати ся.

— Горівки ще би може й пролигнула, але їсти не годна,
любко, — каже Олекса. — Вже й огірка давали, й оселедця при-
носили, та не годна, нема що й казати.

— Смажте яєчницї — будете видіти, що з'їсть, — обставала
при своїм баба.

Але хора й яєчницї не хотїла їсти, що вже всі признали за
неомильний знак близької смерти.

— Коби мне під грудьми пустило, — повторяла своє хора.

— Га, треба трібувати — може Бог поможе, що й пустить.

Закотила рукави від білої сорочки, а її здорові червоні руки
стали слабу обмацувати.

— Давай горшка та клоча, Доцю — задецидувала вкінці. — Як уже сесе не поможе, то нема що й казати, мусить умирати.

Дівчина кинулась до замисника, висипала з здорового чорного горшка бараболі на миску і подала.

Томчиха справно взялась до лічення. Налила в горнець капку води, на верх поклала жменю клоча і запалила. По хвилі, як клоча розгоріло ся, швидко обернула горі дном і приложила його під груди хорій.

Слаба почала стогнати, зразу тихо, а далі чим раз дужче.

— Бійте ся Бога, Томчихо, відійміть, бо не видержу.

Але Томчиха й не гадає. — Терпіть, — каже — кумо, най відтегне.

А баба чим раз гірше.

— Ратуйте мене, людоньки! Поможіть, бо без часу мину ся! — благає крізь плач.

Донька й собі в крик та до мамі, а Томчиха як би й не до неї. Аж дивить ся, Олексиха біла як полотно, починає втихати. Тоді кинулась здоймати горнець. Та не так воно легко, живіт геть втягнуло в горнець, а хора лиш трошка дихає, вже й пі її обливає. Видить Томчиха, що біда.

— Давайте поліно! — Та як тарахне по горшку, лиш череп розскочило ся!

Знала лічити, нема що казати! Але як кому на вік, тому й на лік, а бідній Олексисі і те не допомгло, до рана й Богу душу віддала.

II. В почтовім бюрі.

Стояв посеред сінній, стару клепаню мав у руці, кожушина на ній подерта, дірами та латками сьвітить. Сиве, довге волосє підгортав другою рукою за вухо, а його добрі, сиві очі журливо гляділи на мене.

— Та я, прошу ласки пана, за тим вироком, що має надійти.

— Що-ж то за вирок має бути, ґаздо?

— Таже за тоту січкарю. Другий рік тегне си. От клопіт учепив си мене тай годі! Якось рік минув тому в пилипівку, йдемо в кумом Максимом з мукою во млина до дому. Болото таке — страх, а він виходить із села проти нас...

— А що, каже, гавди, не придала би си вам січкаря? Я бих вам таку файну з Кракова записав — буде що видіти.

— Та чому би си не придала, але відки гроші взяти?

— Що троші? Хто вас питає за гроші? — каже Жид. — Той пан богач, випродати мусить, а за гроші не дбає, коли будете мати, тогди дасте. За 30 банок кому не треба той бере, а ви не хочете!

— Чому бисмо не хотіли, коби було чим платити. — Тай пішли собі далі.

Якись час приходить до мене письмо з бангофу: прийшла січкаря, йдять хлопці брати.

Падоньку мій! радимо си з Максимом, що робити? Я в него сиджу. Дітий мав четверо, жінку мав — відумерли всі — лишив-сь си як той палець саміський на сьвіті. Коровку лише маю, як дасть Біг з телетком на Покрови — тільки й мого маєтку, на що-ж мені січкаря?

Пішов я на бангоф звідати.

— Берн, — кажуть, — коли прислали, тут не може стояти, бо за то тра платити.

Як-же її взяти? Бідна головонько! Пішли ми оба з Максимом, відобрали її тай тягнемо, таки самі без коний. Я тягну, він попихає; відтак міняємо ся, а тут добра миля з бангофу. Притягнули ми. Розбиваємо з того дерева, що була оббита, а тут уже й людий насходило ся. Хотє видіти, як то я буду нею січку різати.

Відбиваємо, оглядаємо із всіх боків. Пробиємо — щось зле, ручки не годен припасувати. Хочу йти в хату за клевцем.

— Дай, — кажуть, — поки! Кленцнеш, та ще що зіпсуєш. Пробуй так.

Якос ми заложили одну ручку, пробиємо. Зле, не йде. Придивляємо си, а то старе, попсоване, лиш зверху троха підмальоване, тай кінець.

Стояла тота січкаря у мене чотири дні. Приходили її оглядати мудрі люди, не такі як я і Максим, а всі кажуть: возьми тай заверни!

Забили ми її знов з Максимом у тоті дошки, взяли її тай відтягнули на бангоф. Позичив я гроший, заплатив за ню дорогу, як ся належить. Дали мені от той рецєпіс. „Сокоти-ж його, —

кажуть, — сей папір як гроші“. Сховав я його тут, маю при собі в чересї.

Якийсь час принося менї письмо. Даю читати: то, кажуть, пише з Кракова, абис платив за січкарю, бо тя позивати будуть. Гадаю: обминуло си письмо з січкарнею, тай байдуже!

Відтак якос прийшли до мене гроші — одинацять банок, знов з бангофу. Не хотїв, — кажуть, — купець січкарю навад узяти тай зліщитували. От тепер на! Падоньку мій, що тут робити?

Сховав я ті гроші разом з рецесіом, — від тоді їх і доси ношу в чересї, — тай чекаю.

Аж тут минулого тижня приносить менї возняк письмо з суду. „Маєш, каже, термін за січкарю на понедїлок“, — тай пішов.

Пішов, а я забув запитати, на котрий того понедїлок тай до якого суду, чи до нашого, чи до великого, повітового?

Йду я в п'ятницю до нашого суду, шукати того возняка. Як раз виходит він против мене.

— До якого то суду, тай на котрий понедїлок, прошу ласки пана возняка, в сей форледунок?

А він і не дивив си! „На сей — каже, — понедїлок, тай до сего суду“.

Йду я в понедїлок до суду, тай беру Максима з собою — може, кажу, свідка треба буде. Прийшли ми, чекаємо, чекаємо — не кличуть нас. Уже полудне, вже й далі — люди порозходили си, а ми чекаємо! Дивимо си, вже й пан сеньдзя виходить, а ми до него.

— Прошу ласки пана сеньдзя, термін нинї маємо.

Він за картку. Глип. — Та то — каже, — до Кракова тра було зголосити си до суду — але то вже за пізно, бо то акурат на нинї було.

Сказав тай пішов, а мене як косов підкосив. Господи, що-ж тут діяти? Хотїв я раз до того Кракова йти, як ми тоту картку прислали, але то, кажуть, страх далеко. Я дороги не знаю, їхати — кажуть, десятку тра дати за одного, а я стілько маю, що на минї от та кожушина та петечина...

Нагадав я собі за одного радцу, що я його тут знаю. Він давно возньеком був, письма розносив, відти я його темую; відтак ключником став, тепер тут пише, радцов се кличе.

От я прошу якогось писара: справте ме кажу, до того радци, я вам заплачу що скажете.

— Не маю часу! — Тай пішов, лишив нас. Вийшов знов якийсь панок. Кланяю си в землю.

— Справте ме, кажу, до того радци, я вам заплачу кілька маю, — а мавем півсема шустки в торбині. Взяв він мене оттак за плечі, отворив двері, таки коло нас, тай втрутив мене до середини. Дивлю си, сидить мій радця при столі тай пише. Як мя вадрів: — А ти що тут робиш, Білецький? — Я йому свою біду як вам тут, прошу ласки пана, розказую.

— Чому-ж ти давно до мене не прийшов? Хто тобі, каже, в петницю казав, що то тут термін?

— Таже возьнек казав, проше ласки пана, той високий, білєвий, що на ваше місце став.

— Га, що-ж робити? Тепер чекай вироку. Як прийде, холи зараз до мене, може що порадимо.

От я, прошу ласки пана, тепер за тим ви роком ходжу на почту, питаю, аби він си де не заподів, бо ще маю надію, може той радця вгасит мою біду, може мя виратує з того лиха! Як ні, то возьнуть ще може й ту корову, що ми си остатна лишила, а тогди вже хиба в Органтину¹⁾ прийде си на старість іти, бо ще й люди сьміяти си муть, що за сїчкарею й корова пішла!

III. Калїка.

Вибирали ся на прогульку в гори, треба конечно коня під верх.

— Пійдіть до того калїки-безніжки, у нього добрий кінь, — радить наш ґазда.

Ідемо добрий кавалок у гору, лісом. Перелїзли в десять разів воринє і надibuємо вкінці хату старого інвалїда. Сїмя снідає. Ґазда з хлопцями сидить за столом на лаві, ґаздиня викинула здорову кулешу на кружок. Насипала в одну миску топленого масла і ложечку сировиці, в другу кипячого молока.

— Просимо на сніданє.

Навчена нашим ґаздою відповідаю:

— Декувати! снідайте здорові, дай Боже на пожиток.

По сніданю ґазда, хлоп здоровий зі знаком під правим оком, від шаблюки, з сивими коротко підтятими вусами, зліз із лави

¹⁾ Аргентину.

і тоді показало ся, що ноги у нього втяті по коліна. Через те його кремезна постать не переходила ростом десятилітнього хлопця.

— Де-ж ви, газдо, набавили ся такого каліцтва?

— А на прускій війні під Кеніґрецом. Куля з канони трісла коло мене і підорвала мя разом з землею в гору. В тім я вснув (умлів). Буджу си, а я в долині. Земля коло мене зрита, ноги цілі покалічені. Обчас від чобота урвало — мантия¹⁾ і торністер пірвані, я цілий кровю злятий. Пробую на рачки дістати ся з берега в гору, але пан капітан, що сидів на кони недалеко мене: — Не лїзь — каже — Мартисюк, бо ще раз дістанеш!

— Мені вже все одно, пане капітане!

— Не лїзь, прийдуть з ношами і заберуть тебе.

Прийшли камрати, взяли мене на носі, вінесли на гору, але до шпиталю не дістав ся, бо незадовго наші зрейтерували. І лишили мене на поли між трупами кінськими та людськими. Дес не один такий був, що не міг утікати так само, як я.

От лежав я тут три дни без ложки води. Трупи коло мене поставали як гори, а воняли так, що най Біг криє!

Вкінці надбали нас Прусаки тай забрали. Ей, то-то чемні люди, вони тай їх цісар, дай їм Боже здоровля.

— Того цісара вже нема, — відзиває ся газдиня, що на зелених капустяних листках саджала малай у піч.

— Най з Богом спочиває! добрий був для нас. Забрали нас калік у колію тай повезли. Чотири дни і ночі гнала колія не перестаючи. Завезли нас мало не на край сьвіта, бо недалеко відти вже землі нема, лише сама вода. Перележав я там чотири місяці в шпитали, хотіли було прускі доктори ногу обтяти.

— Не дам, — кажу. — Як гинути, то на своїй землі; тут не хочу.

Аж от відобрав нас наш пан, дай му Боже панованє. Заплатив за бідних калік по девять карбованців, тай спровадив нас до себе до Відня.

Вилежав же я там два роки на ноги. По кісточці з мене виймали... Аж одного дня з ранку дивлю си, а моя нога, що вчора була тонка тай біла, геть спухла тай почорніла. Доктор каже:

— Ти Мартисюк, дай си, сараку, відрубати ногу, бо як ні, то лиш до одинацятої години будеш жити, а відтак смерть.

¹⁾ Вояцький плащ.

— Я не спиню, пане доктор.

Взяли мене тай замертвили. Буджу си, ноги нема.

До місяця рана загоїла ся. Аж тут моя друга нога як і тамта теж почорніла.

Знов каже дохтор: — Дай ногу відрубати, бо як не даси, то лиш до девятої години будеш жити, бо то нога ліва, чорна кров дійде до серця тай смерть.

— Я не спиню, — кажу йому. — Тай відрубали й другу ногу.

В чотири неділи і тота загоїла ся. Взяли мене на колію тай повезли до Коломиї. Звідти ще сім миль у гори, приставили мене на місце аж до дому, віддали старій мамі до рук, а війт підписав письмо, що відобрав...

IV. Огонь.

Огонь? О, то страшна річ! Коло нас теж не давно горіло. Десь коло півночі збудив мене дивний галас. Отвираю очі — піла кімната в луні. Як раз напротив наших вікон горить жидівська хата.

Зриваю ся мов опарена та до мужа.

— Вставай, бій ся Бога! горить!

А він з просоня і очий не отворяє.

— Та най горить! А далеко?

— Але-ж уставай швиденько, то таки коло нас.

Зірвав ся, накинув поспішно де-що на себе, в однім черевці вибіг на двір.

— Буди діти! Збери де-що дорожше, а не асекуроване, щоб можна скоро винести. Маринка нехай дає води! — а сам скочив на драбину і на дах.

Бігаю мов непритомна... від колиски до ліжочка.

— Вставай, синцю! вставай, дитинко... уберіть ся, вийдемо на двір подивити ся на чічу.

Діти в плач. Як на теж річий їх не можу знайти (в поспіху сама скинула все під стіл), нема в що дітий убрати, а тут ніч зимна, осінна. Вкінці натягаю плащики.

Тимчасом на вулиці крики, Жиди мов мурашки бігають з подушками. Ясно мов у день, а горячо, що годі в вікно заглянути

З лускотом, трубленим, з факлями заїхала нам перед вікна пожежна сторожа.

— Слава Богу, — думаю собі, — може вже зроблять тому кінець. — Але не так то легко, бо вже два доми стоять в огни, а вітер змагає ся.

Подвіре наше повне людей. Сякий-такий чує себе в праві зайти в хату і давати свої ради.

— Ратуйте що, пані, огню лиш що не видно. Пан довго не видержать на даху, бо мало їм волосє не йме ся, так пече.

Боже мій! щож тут робити? Діти тримають ся мене, про ратованє чогось нема що й думати. Я стою майже не вбрана, безрадна, з зіницями розширеними трівогою, з бючим серцем. На щастє навинула ся мені старенька тітка Анна.

— Тіточко! беріть дітей, утікайте з ними в огород, а нуж хата запалить ся.

Тітка бере обоє і майже на силу витягає на двір. Там усіла під каштаном на лавочці. Маленьке держить на колінах, старше судорожно стискає її за руку.

Ну, тепер мені брати ся до ратованя. Перед усім треба щось доброго вдягнути на себе, бо не дармо часто кажуть люди, що „виратувались лиш у тім, що на них“.

Шукаю в найдальшім кутику шафи, але зі страху годі розізнати навіть одєжину. Вкінці на силу затягаю щось на себе. Спідниця за коротка, кафтана годі загнути, але хто на се вважає?

Тепер ратувати що найціннійше... В тій хвилі хтось вибив шибу, чути виразнійше жидівські войки, сухий траск огню, команду сторожі. Один із стражаків сидить у полумю на дасі і рубає його сокирою. „Як він там видержить?“ — перелітає мені через голову, але нема часу застановляти ся! Я збираю з шуфляди все срібне начинє в фартушок і вибігаю на двір.

Деж його подіти? Кому віддати? Не нагадуючи ся біжу за хату і як стій висипаю все в капусту.

Рада з доброго помислу, вертаю в хату. Якись непрошені помагачі починають де-що виносити.

— Дайте спокій, — розказує хтось инший, — то лише помлять і розкрадуть. Най стоїть.

Так... най собі стоїть... Лиш що кошовне, а не асекурованє казав муж виносити, але котре то? Анї руш не можу собі нагадати.

Хапаю подушки, але-ж се мабуть не найдорожше. Опісля згортаю безладно різні дрібнички з бюрка і тоалети — застановляюсь — алеж се не найціннійше, а до того здається асекуроване. А книжки? теж. А сукиї? Або я знаю? треба би подивитися до поліси, але деж ключі від бюрка? не можна віднайти! Вони були вже заткнені у мене за поясом і нечаяно задзвонили. Ага! добре. Отворяю дверці і в тій хвилі знаю, що властиво повинна я найскорше винести. Мала деревляна скринька, а в ній усе золотомое, поліси, книжочки щадничі, словом, усе наше майно. Хвала Богу, що я собі нагадала! Але що з тим зробити? Не рішивши ся вибігаю на двір. Людей повно, щось до мене говорять, питають, але я нічого не розумію. Вкінці погляд мій паде на тітку під каштаном. Так! їй віддам до переховання всі свої скарби. — Тільки пильнуйте-ж добре, тіточко!

Вертаю в хату і спокійнійше вже починаю складати в простирала білизну, річи.

В тій хвилі прийшла до мене в хату сусідка Жидівка. Її очі перелякані, руки дрожать.

— Моя панечко, я вас маю щось просити. Зробіть мені сусідську прислугу, сховайте сесе; біг-ме не знаю — де подіти! Чоловік забрав річи на фіру і вивіз геть, а се лишило ся, — і подає мені нову березову мітлу, та кобілку з личка. — Тільки, сховайте, прошу вас, добре!

— Але-ж сховаю, сховаю, лиш дайте мені спокій, най збираю скорше річи.

Огонь починає пригасати. Робить ся холоднійше. Хтось робить мені увагу, що діти померзли.

— Справді вони готові перестудити ся! Ідїть, тіточко, на долину до шевця, нехай біднятка огріють ся.

Тітка забрала ся з дітьми. Небезпека пошалу минає. Де-не-де ще бухає полумя та іскри, але по більшій часті чорні згарища парують. Жиди з бочками достарчають раз-у-раз води. Сторожа працює невтомно. Вже й муж зліз із даху. Цілий чорний і мокрий, бо зливав і себе, аби річи на нїм не затліли.

Я ослабла цілковито, на силу завели мене до ліжка. Аж тепер починаю нервово плакати.

Муж успокоює мене, слуга з своїм тлумочком входить у хату, починають по троха робити лад і лагодять ся знов до спочинку.

Але я про сон і думати не хочу, хоч люди розходять ся і все помалу утихає.

Деж діти? Треба післати по них, нехай вертають. Прийшли. Маленьке вснуло на руках, старше з ляком, недовіжливо вступає в хату.

Тітка зачинає оповідати, що і кого виділа підчас огню. Вже лягаємо спати. Але де-ж скриньочка? Вона її лишила на дворі під каштаном!

— І пропала справді? яка шкода!

Ні, не пропала, стояла під каштаном, аж її роса вкрила.

— А срібло?

З тим було гірше. Анї руш я не могла собі нагадати, де його поділа. Аж рано пішла Маринка по капусту на обід і принесла все до одного.

— А то чудо! І ніякої шкоди не було?

— Овва, була. Анї мітли, анї кобілки моєї сусідки ми ніде не могли віднайти.

